УДК-81.133.1:82312.6 © 2011 **Молокова О. Ф. (Київ)**

СИЛЬНІ ПОЗИЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ ПАМ'ЯТЬ
(на матеріалі роману П. Модіано "Livret de famille")

Здійснена спроба визначити концептоідентифікувальну роль сильних позицій художнього твору, наголошуючи на концепті ПАМ'ЯТЬ як на текстовому мегаконцепті, у межах якого розгортаються його складники. Подана таблиця ідентифікації текстового концепту ПАМ'ЯТЬ у сильних позиціях роману П. Модіано "Livret de famille".

Ключові слова: *текстовий концепт, ідентифікація, сильна позиція, концептоідентифікувальна роль, концептуальний аналіз.*

Найсуттєвіша частина інформації, яку несе будь-який текст, зокрема текст художнього твору, підкріплюється у його сильних позиціях. Це текстове явище стало об'єктом дослідження різних науковців [2; 7; 9; 10; 11], що привело до термінологічного різнобарв'я: "ключові слова" [9, с. 82], "смислові опорні пункти" [11, с. 127], "смислові ядра" [10, с. 48]. **Актуальність** наукової проблеми зумовлена тим, що незалежно від різних формулювань, йдеться про згорнену текстову інформацію, виражену та фіксовану на конкретних відрізках лінійного простору тексту: заголовку, епіграфі, передмові, зав'язці, розв'язці та епілозі. Виходячи з положення про те, що сильні позиції є сигналом концептуальної інформації тексту, а їх концептоідентифікувальна роль уможливлює ідентифікацію у них текстового концепту (далі – ГК), **мету** цієї статті вбачаємо в тому, щоб ідентифікувати ТК ПАМ'ЯТЬ у сильних позиціях роману П. Модіано "Livret de famille" ("Сімейна книжка"), який слугує матеріалом дослідження, зокрема, у заголовку, епіграфі та розв'язці. Зауважимо, що передмова та епілог невластиві модіанівській прозі, а зав'язка та розв'язка у тканині текстів безпосередньо корелюють із ТК ПАМ'ЯТЬ. Досягнення мети передбачає виконання конкретних **завдань**: проаналізувати сильні позиції: заголовок, епіграф та розв'язку роману; підтвердити їх концептоідентифікувальну роль в ідентифікації ТК ПАМ'ЯТЬ з ієрархічними складниками; схематично унаочнити отримані результати ідентифікації ТК.

У дослідженні ідентифікації ТК ПАМ'ЯТЬ у сильних позиціях роману "Livret de famille" ми вважаємо за доцільне почати із ролі заголовка, який розглядається як сильна позиція тексту, асоціюється з ключовими словами [9, с. 82], є основним актуалізатором [7, с. 90] та першим вербальним маркером ТК. Оскільки заголовок скомпресований нерозкритий зміст тексту, то його усвідомлення відбувається ретроспективно, після завершення читання художнього тексту. Таким чином, він виступає сильною ланкою, що зв'язує початок і кінець твору. В остаточному, ретроспективному прочитанні, це –надзвичайно ємне вираження точки зору письменника, суттєвий компонент, що завершує формування образу автора конкретного твору [7, с. 92].

Заголовок як експліцитний знак поверхневої структури тексту є водночас сильним імпліцитним маркером його глибинної структури, тобто ТК. Імпліцитність заголовка закодована у цілому тексті, що інколи зумовлює певні труднощі, які виникають при його ретроспективному осмисленні [3, с. 175]. Метафорично заголовок твору можна зобразити у вигляді "закрученої пружини, яка розкриває свої можливості у процесі розгортання" [2, с. 133].

На передтекстовому етапі ознайомлення із заголовком роману "Livret de famille" було виявлено, що ця назва – змістовно-концептуальна номінація. Визначаємо її як внутрішньо спрямований заголовок [6, с. 114], який проектується автором на текст і набуває свого істинного значення в текстовому просторі.

З огляду на визначений нами ТК ПАМ'ЯТЬ у художній прозі П. Модіано, проведемо семантико-когнітивний аналіз у напрямку вичленування структури ТК ПАМ'ЯТЬ шляхом аналізу компонентів заголовка роману.

Вони мають таке словникове значення:

livret (n.m.) – "petit registre, carnet" [13, с. 1102];

famille (n.f.) – 1. "les personnes apparentées vivant sous le même toit: le père, la mère et les enfants"; 2. "l'ensemble des personnes liées entre elles par le mariage et par la filiation ou par l'adoption"; 3. "succession des individus qui descendent les uns des autres, de génération en génération" [13, с. 757].

На семантичному рівні словосполучення *livret de famille* визначене так: *livret de famille* (n.m.) – "un document officiel, délivré en France, soit aux époux à l'issue de la cérémonie de leur mariage, soit automatiquement lors de la naissance du premier enfant d'un couple non marié, consistant en un recueil d'extraits d'actes d'état civil relatifs à une famille" [12].

У загальних рисах, слід уточнити, що *livret de famille* – сімейна книжка, свідоцтво французької сім'ї, єдиний документ, що включає в себе вітчизняні свідоцтво про шлюб та свідоцтво про народження дітей. Ініціатива створення такого докумен-

та належить Франції ще у 1877 році з метою реєстрації цивільного стану своїх громадян.

Отже, на основі словникових дефініцій нами було ідентифіковано концепти, які можна зобразити так (див. рис. 1).

Отже, отримуємо концептуальний ланцюжок, в якому катаконцепти БАТЬКО, РОДИНА, РЕЄСТРАЦІЯ, ПІДТВЕРДЖЕННЯ ІСНУВАННЯ реалізуються у складниках макроконцепту ЦИВІЛЬНИЙ СТАН, САМО ІДЕНТИЧНІСТЬ, ПОШУК БАТЬКА, СІМ'Ї. Слід зазначити, що оповідачі, персонажі художньої прози П. Модіано – маргінали, апатриди, сироти без сім'ї та імені, які все життя намагаються пригадати своє минуле, віднайти себе, батьків та орієнтири в житті, які будуть доказом існування. Образ батька, важливий образ у творчості письменника, символізує нестабільність існування, яка непокоїть героїв. На противагу цьому, в романі "Livre de famille" автор створює нову ситуацію, в якій народжується очікувана донька оповідача у повноцінній сім'ї. Батько-оповідач свідомий цієї події і реєструє новонароджену, розмірковуючи: *Nous venions de participer au <u>début de quelque chose</u>. Cette petite fille serait un peu notre déléguée dans l'avenir. Et elle avait obtenu du premier coup <u>le bien mystérieux</u> qui s'était toujours dérobé devant nous: <u>un état civil</u>* (Modiano, LF, 27) (тут і далі виділено нами. – О.М). Ретроспективний аналіз роману демонструє, що існування без офіційного документа (*livre de famille*), в якому засвідчені та ідентифіковані сім'я і рідні, неможливт, це – ПСЕВДОІСНУВАННЯ.

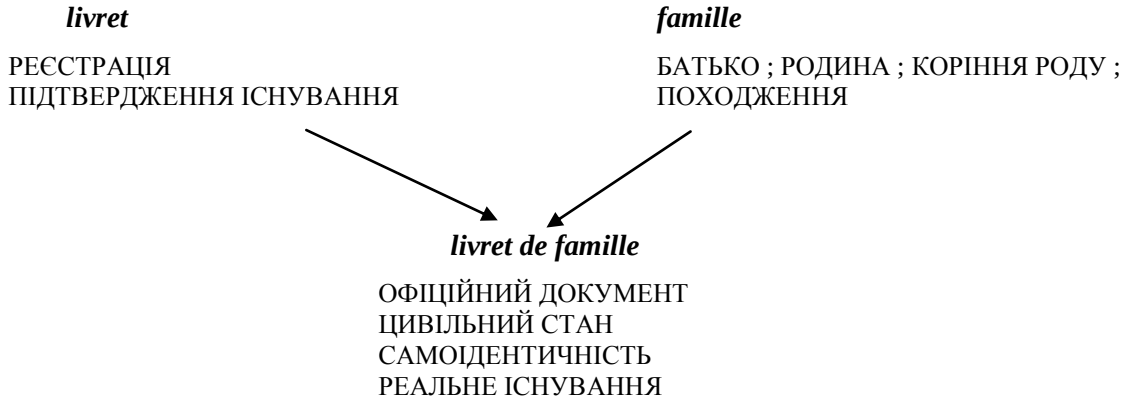

Рис. 1. Схема розгортання текстових концептів у заголовкові роману "Livret de famille"

Таким чином, у заголовкові роману "Livret de famille" ідентифікується ТК ПАМ'ЯТЬ як мегаконцепт, в якому структуруються мезоконцепт ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, макроконцепти ПСЕВДОІСНУВАННЯ, ПСЕВДОІДЕНТИЧНІСТЬ із складниками ОФІЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ, ЦИВІЛЬНИЙ СТАН, САМОІДЕНТИЧНІСТЬ, ПОШУК БАТЬКА та катаконцепти РЕЄСТРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ, ПІДТВЕРДЖЕННЯ ІСНУВАННЯ, БАТЬКО, РОДИНА, ПОХОДЖЕННЯ.

Підтвердженням результатів аналізу виступають отримані висновки при дослідженні епіграфа вищезгаданого роману. Вважаємо доцільним зауважити, що епіграф художнього твору – це виразник концепту [7, с. 128], який передує його розгортанню у текстовому просторі. З концептоідентифікувальної точки зору він відіграє неординарну роль із причини автономності та графічної відчуженості від тексту в композиційному плані. Він володіє концептуально-роз'яснювальною функцією [7, с. 48], яка сприяє розкриттю багатозначності заголовка і вказує читачу на напрямки пошуку тлумачення. Шляхом пояснення, яке розташовується в епіграфі, автор допомагає читачеві краще зрозуміти те, що він хотів висловити у заголовку, а саме індивідуально-авторський намір. Концептоідентифікувальна роль епіграфа полягає у розширенні концептуальних меж художнього твору, що в імпліцитній формі сприяє окресленню текстового мегаконцепту [5, с. 115].

Епіграфом до роману "Livret de famille" слугує сентенція Рене Шара: *Vivre c'est s'obstiner à achever le souvenir* ("жити – уперто не переставати згадувати"). На семантичному рівні компоненти епіграфа визначені так:

vivre v.in. – "être en vie; exister" [13, c. 2046];
s'obstiner – "se comporter avec obstination" [13, c. 1289];
achever – "finir en menant à bonne fin" [13, c. 18];
souvenir n.m. – "mémoire; ce qui revient ou peut revenir à l'esprit des expériences passées; image que garde et fournit la mémoire" [13, c. 1808].

Відповідно до смислу епіграфа проводимо чітке розмежування між категоріями "майбутнє", "теперішнє", "минуле". Традиційно людське життя асоціюється з рухом вперед, із майбутнім: ми живемо, плануючи найближче чи далеке майбутнє, дивимося у майбутнє, сподіваємося на те, що нас очікує. Отже, лексична одиниця епіграфа *vivre* імплікує текстовий макроконцепт МАЙБУТНЄ, оскільки жити – це переміщуватися у просторі і часі вперед, від народження до смерті. Майбутнє лю-

дини закладається у теперішньому житті, на шляху якого нерідко зустрічаються перешкоди, труднощі, для подолання яких необхідні наполегливість, впертість. Виділяємо макроконцепт ТЕПЕРІШНЄ, який імплікується семантичною одиницею *s'obstiner* à, та ката концепти НАПОЛЕГЛИВЕ ДОСЯГНЕННЯ, ПОДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД.

Згадана вище цитата орієнтує очікування читача на те, що кожен із нас повинен пам'ятати своє минуле, незважаючи ні на що. Теперішнє і майбутнє неможливе без МИНУЛОГО, збереженого у вигляді спогадів, фотографій, документів. Ми залишаємо свою історію у ПАМ'ЯТІ, згадуємо про МИНУЛЕ – значить, ми живемо, а відтак, рухаємося вперед, у МАЙБУТНЄ. Забуття, амнезія зітруть минуле і заблокують майбутнє. Час зупиниться: *Je n'avais plus de mémoire. Mon amnesia s'épaissirait de jour en jour comme une peau qui se durcit. Plus de passé. Plus de l'avenir. Le temps s'arrêterait et tout finirait par se confondre dans la brume bleue* [...] (Mondiano, LF, 118). Семантико-когнітивний аналіз заголовка й епіграфа взаємодоповнюють один одного і дозволяють простежити й зрозуміти картину, що має розгортатися в тексті.

Таким чином, концептуальне наповнення цитати епіграфа вибудовується навколо текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ, ідентифікація якого проходить за формулою: ПАМ'ЯТЬ = ЖИТТЯ = МИНУЛЕ + ТЕПЕРІШНЄ + МАЙБУТНЄ, в якій ЖИТТЯ –мезоконцепт, МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ – макроконцепти (табл. 2).

Наступною сильною позицією художнього твору визначаємо розв'язку, яка актуалізує категорію завершеності (цілісності) тексту [7, с. 130]. Розв'язка художньої прози П. Модіано набуває важливого статусу в ідентифікації ТК ПАМ'ЯТЬ, віддзеркалюючи сигнальний підсумок оповіді [4, с. 98]. Їй призначається не суто концептоідентифікувальна функція, а радше функція підтвердження ідентифікації [5, с. 123]. Проведемо логіко-структурний та концептуальний аналізи фрагмента розв'язки роману "Livret de famille":

(I) *Comment était Nice en 1945? Des fenêtres du Ruhl réquisitionné par l'armée américaine, filtrait une musique de jazz. Ma pauvre soeur Corrine, que la Sécurité militaire française avait arrêtée en Italie, était enfermée tout près d'ici, Villa Sainte-Anne, avant qu'on ne la conduisît à la prison puis à l'hôpital Pasteur... Et à Paris, les rescapés des camps attendaient en pyjamas rayés, sous les lustres de l'hôtel Letétia.*

(II) *Je me souviens de tout. Je décolle les affiches placardées par les couches successives depuis cinquante ans pour retrouver les lambeaux des plus anciennes. Nous passions devant ce qui fut le Winter-Palace et j'ai vu les jeunes Anglaises et les jeunes Russes poitrinaires de mil neuf cent dix. Le taxi a ralenti, s'est arrêté. Nous étions arrivés au jardin des Arènes. Le brun à tête de bélier, celui qui s'appelait Patrick, a quitté sa place et nous a aidés à sortir la voiture d'enfant, un modèle très compliqué, à six roues, siège montant et pivotant, capote à multiples plis et bras mobile en acier, sur lequel on pouvait fixer une ombrelle. Ils nous ont fait un signe de la main, quand le taxi a démarré.*

(III) *J'avais pris ma fille dans mes bras et elle dormait la tête renversée sur mon épaule. Rien ne troublait son sommeil.*

(IV) *Elle n'avait pas encore de mémoire* (Modiano, LF, 214-215).

До структури розглянутого фрагмента належать 4 абзаци:

перший абзац (I) починається з питальної фрази (*Comment était Nice en 1945*?), яка наводить на спогад, роздум про конкретне місто, рік та імплікує ТК ПАМ'ЯТЬ. Стислий огляд життя сестри оповідача в цей період, а також семантичні одиниці *arrêtée, enfermée, la prison, l'hôpital, l'hôtel* виступають сигналами ТК ФІЗИЧНЕ й МОРАЛЬНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ мирних людей цієї епохи;

другий абзац (II) поділяється на два етапи. На першому етапі підтверджується позачасовість процесу пам'яті. Час не стирає спогади, а накладає їх один на одного на зразок послідовних шарів наклеєних рекламних листівок. Пригадувати давні події означає символічно відривати одну за одною листівку: *Je me souviens de tout. Je décolle les affiches placardées par les couches successives depuis cinquante ans pour retrouver les lambeaux des plus anciennes.*

На другому етапі демонструється теперішній етап життя, в якому існують ЦІННІСТЬ ПОЧУТТІВ, ДОПОМОГА БЛИЖНЬОМУ (*Le brun* […] *nous a aidés à sortir la voiture d'enfant,* […] *nous ont fait un signe de la main* […]);

третій абзац (III) демонструє батьківську турботу й любов (*J'avais pris ma fille dans mes bras et elle dormait la tête renversée sur mon épaule. Rien ne troublait son sommeil*), що фактично імплікує СПОКІЙ дитинства;

четвертий абзац (IV), еліптична репліка оповідача – підсумок того, що стан безтурботності та спокою залежить від ПАМ'ЯТІ, а точніше її відсутності (*Elle n'avait pas encore de mémoire*). Лексема *encore*, вжита у заперечній формі, вказує на незавершеність дії, відтак передбачає зміну стану. ПАМ'ЯТЬ з'являтиметься з кожним прожитим днем у майбутньому, а спокій та безтурботність дитинства замінять відчуття тривоги, відповідальності. Тобто імплікується ТК ЖИТТЯ.

Виділення в абзацах відповідних ТК уможливлює процедуру ідентифікації ТК у розв'язці роману "Livret de famille" (див. табл. 1):

Таблиця 1

Ідентифікація ТК ПАМ'ЯТЬ у розв'язці роману "Livret de famille"

Найменування концепту	№ абзацу				Загальна кількість
	I	II	III	IV	
ПАМ'ЯТЬ	+	+		+	3
ФІЗИЧНЕ Й МОРАЛЬНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ	+				1
ЦІННІСТЬ ПОЧУТТІВ		+			1
ДОПОМОГА БЛИЖНЬОМУ		+			1
СПОКІЙ			+		1
ЖИТТЯ				+	1

Отже, таблиця демонструє, що домінуючим концептом розв'язки є ТК ПАМ'ЯТЬ, який не можна розглядати окремо від інших ідентифікованих ТК. Взаємозв'язок ТК зумовлений такими положеннями. По-перше, пам'ять не існує окремо від життя і навпаки. По-друге, життя – складний циклічний процес, в якому переплітаються різні життєві ситуації, почуття, стани, що ідентифікує текстовий мегаконцепт ПАМ'ЯТЬ ІЗ ЙОГО ієрархічними складниками (див. рис. 2):

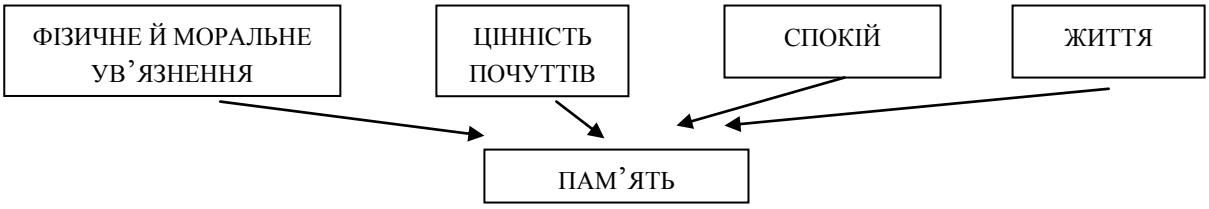

Рис. 2. Схема ідентифікації мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ у розв'язці роману "Livret de famille"

Отже, попередньо ідентифікований у заголовку та епіграфі ТК ПАМ'ЯТЬ набуває остаточних форм у розв'язці роману й підтверджує роль фіксації ідентифікованого ТК. Отримані результати ідентифікації ТК у сильних позиціях художнього твору підсумуємо у таблиці 2.

Таблиця 2

Таблиця ідентифікації текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ у сильних позиціях роману "Livret de famille"

Ієрархія ТК мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ	Сильні позиції роману		
	заголовок	**епіграф**	**розв'язка**
мегаконцепт	П А М ' Я Т Ь		
мезоконцепт	ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ	ЖИТТЯ	
складники мезоконцепту			
макроконцепт	ПСЕВДОІСНУВАННЯ; ПСЕВДОІДЕНТИЧНІСТЬ	МИНУЛЕ; ТЕПЕРІШНЄ; МАЙБУТНЄ	ЖИТТЯ
складники макроконцепту	ОФІЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ; ЦИВІЛЬНИЙ СТАН; САМОІДЕНТИЧНІСТЬ; ПОШУК БАТЬКА		
катаконцепт	РЕЄСТРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ; ПІДТВЕРДЖЕННЯ ІСНУВАННЯ; БАТЬКО; РОДИНА; ПОХОДЖЕННЯ	ТЯГАР; ПОДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД; НАПОЛЕГЛИВЕ ДОСЯГНЕННЯ	МОРАЛЬНЕ, ФІЗИЧНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ; ЦІННІСТЬ ПОЧУТТІВ; ДОПОМОГА БЛИЖНЬОМУ; СПОКІЙ
складники катаконцепту			

Таблиця демонструє розкриття концептуального простору, в якому окреслюється розгортання ТК ПАМ'ЯТЬ. Останній реалізується на рівні "вершинного" текстового мегаконцепту з підпорядкованими йому ТК, а саме – текстовими мезоконцептами, макроконцептами та катаконцептами з відповідними складниками.

Як **висновок** можемо засвідчити, що проведені логіко-структурний та концептуальний аналізи сильних позицій, зокрема заголовка, епіграфа та розв'язки роману П. Модіано "Livret de famille" підтверджують припущення стосовно їхньої концептоідентифікувальної ролі у розгортанні текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ. Розглянута нами проблема, безумовно, заслуговує на подальші дослідження та уточнення.

Література

1. Выготский Л.С. Психология исскуства / Лев Семенович Выготский. – 3-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 572 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 137 с.
3. Горшкова К.А. Роль заглавия-аллюзии в реализации категории интертекстуальности в художественном тексте / Горшкова К.А., Шевченко Н.Г // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків: Константа, 2005. - № 667. – С. 175-178.
4. Істоміна О.М. Лінгвальне втілення концепту споживання у французькому соціально-критичному романі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Истоміна Олена Миколаївна. – К., 2010. – 276 с.
5. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики XX ст.): дис. ... доктора філол. наук : 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с.
6. Кожина Н.А. Способи выражения экспрессии в заглавиях художественных текстов / Н.А.Кожина // Проблемы экспрессивной стилистики: сб. науч. тр. –Ростов н/Д, 1987. – С. 111-116.
7. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту / Валерія Андріївна Кухаренко. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
8. Літературознавчий словник довідник / за ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. – К.: ВІД "Академія", 2007. – 752 с.
9. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа: [учеб. для филол. спец. вузов.] / В.А.Лукин. – М.: Ось-89, 1999. – 192 с.
10. Лурия А.Р. Язык и сознание / Александр Романович Лурия. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1979. – 319 с.
11. Смирнов А.А. Проблемы психологии памяти / Анатолий Александрович Смирнов. – М.: Просвещение, 1966. – 423 с.
12. Dictionnaire "Alexandria" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.sensagent.com/dictionnaires/fr-fr.
13. Le Robert quotidien. Dictionnaire pratique de la langue française / [sous la direction de J. Rey-Debove]. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1996. – 2181 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

Modiano, LF: Modiano P. Livret de famille / P.Modiano. – P.: Gallimard, 1981. – 216 p.

The article presents an attempt to define the concept identifying role of the novel's strong positions, emphasizing to the concept memory as the textual concept, within the limits of which its constituents are being unfolded. A table of textual concept MEMORY identification in the strong positions of the novel "Livret de famille" is defined.

Key words: *textual concept, identification, strong position, concept identifying role, conceptional analysis.*

Осуществлена попытка определить концептоидентифицирующую роль сильных позиций художественного произведения, акцентируя на концепте память как текстовом мегаконцепте в пределах которого развёртываются его составляющие. Представлена таблица идентификации текстового концепта ПАМЯТЬ в сильных позициях романа П. Модиано "Livret de famille".

Ключевые слова: *текстовый концепт, идентификация, сильная позиция, концептоидентифицирующая роль, концептуальный анализ.*